

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

E Cilt/Volume 7, Sayı/Issue 14, Mayıs/May 2025, ss. 387-400.

Geliş Tarihi–Received Date: 27.02.2025 Kabul Tarihi–Accepted Date: 21.05.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

EBÛ SA'İD BAHÂDİR'İN ÖLÜMÜ ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1647931>

 NAGEHAN KÜÇÜKYILDIZ*

ÖZ

İlhanlı hükümdarlarının doğumları ve ölümleri, dönemin siyasî ve toplumsal dinamikleri açısından büyük önem arz etmiştir. Tarihi kaynaklarda bu hususta farklı bilgiler bulunsa da, özellikle hükümdarların ölümleri devletin istikrarı açısından belirleyici unsurlar arasında yer almıştır. İlhanlılar, hükümdarlarına büyük değer vermiş ve onların yaşamları kadar ölümleri karşısında da derin üzüntü duymuşlardır. Bu bağlamda, İlhanlı tahtına geçen önemli hükümdarlardan biri olan Ebû Sa'îd Hân'ın hayatı, İlhanlı tarihinin merak edilen konularından birisi olmuştur. Ebû Sa'îd Hân, 704/1305 yılında Ucân'da dünyaya gelmiştir. Hân doğduktan sonra şehzâdelik eğitimi alması için dönemin önemli devlet adamlarından Emîr Sevinç'in yanına verilmiştir. 713/1313 yılında babası Ölceytü Hân tarafından Horâsân valiliğine atanarak devlet yönetiminde tecrübe kazanması sağlanmıştır. Ancak babasının beklenmedik ölümü üzerine, henüz 12 yaşında iken İlhanlı tahtına çıkmak zorunda kalmıştır. Küçük yaşına rağmen, hükümdarlık sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalan Ebû Sa'îd, tahtta istikrarın sağlanması adına, babasının kendisini emanet ettiği Emîrül-ümerâ Emîr Çûpân'ın desteğiyle devlet yönetimini sürdürmüştür. Hân, hükümdarlık dönemi boyunca, ülke içinde ortaya çıkan iç karışıklıkları büyük ölçüde gidermeye çalışmış ve İlhanlı Devleti'nin istikrarını korumaya çalışmıştır. Son İlhanlı hükümdarı olarak kabul edilen Ebû Sa'îd Hân, 736/1335 yılında vefat etmiştir. Onun ölümü, İlhanlı Devleti için büyük bir dönüm noktası olmuş ve devletin merkezi otoritesi zayıflamaya başlamıştır. Ebû Sa'îd'in vefatı hem devlet adamları hem de halk arasında derin bir üzüntüye neden olmuş, bu süreçte İlhanlılar siyasi bir dağılma sürecine girmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlhanlılar, Ölceytü Hân, Ebû Sa'îd Bahâdîr, Bağdâd Hatun.

SOME CONSIDERATIONS ON DEATH OF EBÛ SA'İD BAHÂDİR

ABSTRACT

The births and deaths of the Ilkhanid rulers have been of great significance in terms of the political and social dynamics of the period. Although different information can be found in historical sources on this subject, particularly deaths of the rulers have been determining factors for the stability of the state. The Ilkhanids highly valued their rulers and expressed deep sorrow not only for their lives but also for their deaths. In this context, the life of one of the prominent rulers who ascended to the Ilkhanid throne, Abû Sa'îd Khân, has become one of the most intriguing subjects in Ilkhanid history. Abû Sa'îd Khân was born in Ucân in 704/1305. After his birth, he was sent to the prominent statesman Emir Sevinç to receive the princehood education. In 713/1313, he was appointed by his father, Ölçaitü Khân, as the governor of Khurâsân, to gain experience in state administration. However, after the unexpected death of his father, Abû Sa'îd Khân had to ascend to the Ilkhanid throne at the age of 12. Despite his young age, Abû Sa'îd had to take on the responsibilities of ruling, and in order to maintain stability on the throne, he continued to govern with the support of Amir al-Umara Amir Chupan, whom his father had entrusted him to. During his reign, he made significant efforts to resolve the internal conflicts that arose within the country and sought to maintain the stability of the Ilkhanid State. Abû Sa'îd Khân, considered as the last Ilkhanid ruler, passed away in 736/1335. His death marked a turning point for the Ilkhanid State, as the central authority began to weaken. Abû Sa'îd's death caused deep sorrow among both the statesmen and the people, and during this period, the Ilkhanids entered a phase of political disintegration.

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin/TÜRKİYE, E-Posta: nagehan.guler@artvin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8856-5898.

Keywords: İlkhanids, Öljaitü Khân, Abu Sa'id Bahadur Khan, Baghdad Hatun.

GİRİŞ

Moğol Devleti olan İlhanlılar, Möngke (1251-1259), kurultayın onayıyla İlhanlı hükümdarı müteakip doğu ve batı sınırlarını genişletmek amacıyla kardeşlerinden Kubilay (1260-1294)'ı Çin'e yollamış Hülegü (1256-1265)'yü ise 1252 yılında İran, Şâm, Mısır, Anadolu ve Ermenistân üzerine göndermeye karar vermiştir. Hülegü Horâsân'a gelip Bâdgîs'te ikâmet etmiştir. Hülegü'nün buralara yerleşmesiyle İlhanlı Devleti'nin tarihi başlamıştır. Hülegü'den sonra tahta Hülegü'nün en büyük oğlu olan İlhan Abaka (1265/1282) geçmiştir. Abaka, İlhanlı tahtında 18 yıl kalmış ve 680/1281 yılında av esnasında zehirli bir okla vefat etmiştir. Yerine Abaka'nın kardeşi yetenekli ve savaşçı bir hükümdar olan Ahmed (1282-1284) geçmiştir. Ahmed, Argun ile mücadele etmiş ve tahttan indirilerek yerine Argun (1284-1291) geçmiştir. Argun'un ardından İlhanlı yönetimini Geyhatu (1291-1295) aldıysa da saltanatı uzun sürmemiş ve yerini Gazan (1295-1304) almıştır. Gazan iktidarda kaldığı sürece İslamiyeti benimsemiş ve birtakım reformlarla adından söz ederek tarih sahnesindeki yerini almıştır. Gazan Hân'ın vefatına müteakip Ölceytü (1304-1316) tahta çıkmış ve devleti adına başarılı mücadeleler vermiştir. Son olarak da İlhanlı tahtına Ebû Sa'îd Bahâdîr (1317-1335) çıkmıştır. Ölümünden sonra Arpa Hân geçtiyse de devlet yıkılmaktan kurtulamamıştır.¹

İlhanlı Devleti'nin tarihini dört döneme ayırmak mümkündür. Birincisi; 1256-1282 (Gayrimüslim İlhanlılar Dönemi): Hülegü ve oğlu Abaka'nın yönetiminde olan bu dönemde Batı ile yakın ilişkiler kurulmuş, ilk elçilik heyeti gönderilmiştir. İkincisi; 1282-1295 (Dini Çatışmalar Dönemi): Teküdar, Argun, Geyhatu ve Baydu'nun yönetiminde, İslam ve diğer inançlar arasında çekişmeler yaşanmıştır. Üçüncüsü; 1295-1335 (Müslüman İlhanlılar Dönemi): Gazan Hân, Ölceytü ve Ebû Sa'îd gibi önemli hükümdarlar döneminde, yönetim, ekonomi ve bayındırlık alanlarında reformlar yapılmış, devletin altın çağı yaşanmıştır. Dördüncüsü; 1335-1353 (Çöküş ve Dağılıma Dönemi); Ebû Sa'îd'in ölümünden sonra devlet zayıflamış ve kısa sürede çözülerek yıkılmıştır. Ebû Sa'îd Hân'ın 736/1335 yılında ölümünden sonra, İlhanlı Devleti yıkılmış ve Azerbâycân, Türk-Moğol kökeninden gelen Çupân sülalesinin eline geçmiştir.²

Bu araştırma, İlhanlı tarihine ilişkin birincil kaynaklar ve modern akademik çalışmalar temel alınarak yürütülmüştür. Çalışmanın amacı, Ebû Sa'îd Bahâdîr Hân'ın ölümüne dair farklı tarihsel anlatımları analiz ederek en tutarlı açıklamayı ortaya koymaktır. Bu doğrultuda karşılaştırmalı tarih yöntemi benimsenmiş ve dönemin kaynakları ile modern araştırmalar sistematik biçimde incelenmiştir. Öncelikle, dönemin tanınmış tarihçileri tarafından kaleme alınan Farsça ana kaynaklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu kaynaklar, önemli tarihçilerin eserleri olup, İlhanlı sarayına yakın kişilerin gözlemlerine dayanması bakımından büyük önem taşımaktadır. Buna ek olarak, modern akademik araştırmalar, tarihsel analizler ve çeşitli makaleler ışığında tarihçilerin konuya dair yorumları ele alınarak farklı bakış açıları ortaya konulmuştur. Ebû Sa'îd'in ölüm sebebi günümüzde de tartışmalı bir konu olup, dönemin kaynakları ve modern çalışmalar temelinde yeniden değerlendirilmektedir.

Ebû Sa'îd Bahâdîr'in ölümüne dair değerlendirmelere geçmeden evvel, meselenin bütüncül şekilde kavranabilmesi için doğumu ve şehzâdelik döneminin de ele alınması yerinde olacaktır. Şöyle ki kaynaklarda, Ölceytü'nün oğlu Ebû Sa'îd'in (سلطان علاءالدین ابو سعید بهادر خان/Sultan Alâeddîn Ebû Sa'îd Bahâdîr Hân) doğum tarihi ve yeri konusunda büyük ölçüde benzer bilgiler yer almaktadır. Semerkândî, Ebû Sa'îd Hân'ın doğumu ile alakalı şu bilgileri aktarmaktadır: Doğumu, 704/1305 yılının Zilkâde ayının sekizinci günü çarşamba gecesi, Balık burcunun etkisi altında, Azerbâycân topraklarında, güçlü bir ışığın doğduğu bir zamanda gerçekleşmişti. Doğumunun yedinci gününde, bu değerli bebek eğitim için Emîr Sevinç ve eşi Oğul Kundî Hatun'un şefkatli kollarına bırakılmıştı. Ebû Sa'îd beş yaşına geldiğinde, tüm hanımlar, şehzâdeler, emîrler ve devletin ileri gelenleri Emîr Sevinç'in huzurunda toplandılar. Moğol geleneğine uygun olarak en uğurlu saat belirlenip şehzâde devlet atına bindirilmişti. Atın başı doğuya çevrildi ve atın yelesi ile sağrısına bir kadeh kıymız serpilmişti. Aynı yıl, şehzâde çiçek hastalığı ve diğer bazı rahatsızlıklara yakalanmış ancak yine Semerkândî'nin ifadesine göre yüce

¹ Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî, -Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, çev. Mustafa Uyar, Ötügen, İstanbul 2016, s. 153168; Alaaddin Atâ Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, C. III, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2013, s. 100; Ebu'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 556; *Tevârih-i Güzîde-Nusret-nâme, -Metin-Aktarım-Dizin*, haz. Harun Kaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. 155-170; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, trc. Hrânt D. Andreasyan, İstanbul 2012, s. 51-53; Osman Gazi Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s. 43-47; Leon Cahun, *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, çev. İnan Kaya, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2013, s. 312-353; İsenbike Togan, *Tarih ve Kurgu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022, s. 357,372, 374; H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilas Cengiz ve Hülagü Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 231-305; Nagehan Güler, "Şebânkâreî'ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hulâgû Hân, Abâkâ Hân ve Ahmed Hân", *Turkish Studies*, Vol. 13 (8), 2018, s. 65-78; Kaan Akar, "İlhanlı Devleti'nde Kullanılan Birtakım Unvan ve Islahatlar", *İRTAD*, S. 1, Aralık 2018, s. 74.

² Hanifi Şahin, "İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dinî-Mezhebi Kabullerin Rolü", *İLTED*, S. 45, Erzurum 2016, s. 109-138.

Allah ona şifa vermişti.³ Ebû Sa'id doğumundan yedi gün sonra Ölceytü tarafından Atâbekî Emîr Sevinç (اتابكى) (امير سونج) 'un atabekliği altına verilmişti.⁴

Kâşânî'nin ifadesine göre; Ölceytü'nün dördüncü eşi Hâcî Hatun'dur. Onun annesi Hülegü Hân'ın kızı Tûdâkâç'dır. Hâcî Hatun'un Zilkâde ayının sekizinci günü 704/1305 yılında pazartesi gece saat beşte, kutlu ve saadetli bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Şehzâdenin adı Ebû Sa'id konuldu ki, gençliğinin, ömrünün ve mülkünün tadını çıkarsın. Yüzünün parlaklığı on dördüncü gece ayına bile kıskançlık verecek kadar güzeldi.⁵ Ebû Sa'id'i Cihân padişahı Ölceytü'nün sütannesi Oğul Kâydi (اقوال كايدي), Sişi Behş (سشى بخش) 'nin oğlu Emîr Sevinç'in yurdunda yetiştirdiler.⁶ Kâşânî, Semerkândî'den farklı olarak Ebû Sa'id'in pazartesi günü doğduğunu ifade etmiştir.⁷

Şebânkâreî'ye göre, babası Ölceytü vefat ettiğinde Ebû Sa'id Hân 9 yaşındaydı. Ölceytü'nün 716 yılı Ramazan ayında (Kasım-Aralık 1313) vefat ettiği⁸ göz önüne alındığında, bu bilgiler doğrultusunda Şehzâde Ebû Sa'id'in doğum yılı 706/1307 olarak hesaplanmaktadır.

Benâketî, Ebû Sa'id'in 8 Zî'l-ka'de 704/10 Haziran 1305 tarihinde Ücân'da dünyaya geldiği nakledilmektedir.⁹ Fasîh-i Hâfî'ye göre ise Ebû Sa'id Hân, Sultan Muhammed Hudâbende Ölceytü Sultan bin Argun Hân bin Abaka Hân bin Hülegü Hân bin Tûlûy Hân bin Cengiz Hân (سلطان محمد خداينده الجايو سلطان بن ارغون) 'ın oğlu olarak Zilkâde ayının sekizinci gecesi, çarşamba günü, doğmuştur. Onun doğumu sırasında Güneş, Yengeç burcunun beşinci derecesinde, yükseleni ise Balık burcunda bulunmaktaydı. Ebû Sa'id'in dünyaya geldiği yer olarak Ücân bölgesi kaydedilmiştir.¹⁰ Ebû Sa'id'in annesinin adı Ölceytü'nün 4. eşi Hâcî Hatun¹¹ olup kız kardeşinin ismi de Satı Bik'dir. Ebû Sa'id'in Bâyezid, Tayfûr ve Bistâm olmak üzere üç erkek kardeşi vardır.¹² Ebû Sa'id, kısmen uzun boylu, güzel çehreli bir insandı.¹³ Yüz rengi beyaza yakındı; çatık bir kaşı, Moğol'a fazla benzemeyen güzel bir gözü, uzun boyu vardı. Ebû Sa'id'in eşleri çok ve hatunları kudretliydi. Gözde hatunu amcası Gazan'ın kızı Ulçeki Hatun/Olcây Kutlug olsa da onun yerini ahir ömründe Dimeşk'in kızı Dilşâd Hatun'u aldı. Onu da çok severdi. Diğer eşi Bağdâd bu yüzden onu kıskanırdı. Ebû Sa'id, daima bir evlat arzulamıştı. Yüce Allah o hayattayken bu arzusunu yerine getirmişti. Ancak vefat ettiği sırada Dilşâd Hatun hamileydi. Ebû Sa'id'in vefatından yedi ay sonra bir kız çocuğu dünyaya gelmişti.¹⁴ Ebû Sa'id'in eşlerinden ilki, Olcây Kutlug (ولجای قتلغ) adlı hanım idi. O, Sultan Gazan Hân'ın kızı olup, daha önce Şehzâde Bestâm (بسطام) ile evliydi. Bestâm'ın vefatından sonra, Ölceytü Sultan bu hanıma büyük bir ilgi gösterdi. Ölceytü, Ebû Sa'id'i çocuk yaşta Horâsân'a gönderirken, aynı zamanda bu hanımı da şer'î nikâh ile oğluna eş olarak vermişti. Diğer eşi, Bağdâd Şâh (بغداد شاه) Hatun idi. O, Sâldûz boyundan Emîr Çûpân b. Melîk b. Tûdân'ın kızı olup, Sultan'ın en çok sevdiği ve arzuladığı eşi idi. Bir diğer eşi, Dilşâd (دلشاد) Hatun'du. O Dimeşk Hâce'nin kızıydı. Sultan, babasının sağlığında onu istemiş ve kendisine büyük bir meyil duymuştu. Bir diğer eşi ise Adilşâh (عادلشاه) Hatun'du. O, Tevekkül b. Emîr İsin Kutlug'un kızıydı. O zamanda onun güzelliği pek göstermiyorlardı. Bir diğer eşi Her Kadâk (هر قداق) Hatun olup Emîr Çûpân'ın akrabalarından olan Devletşâh'ın kızıydı.¹⁵ Âştiyânî de eserinde, Ebû Sa'id'in 704/1305 yılının Zilkâde ayında doğduğu belirtilmektedir.¹⁶

Kaynaklar incelendiğinde, Ebû Sa'id'in doğum tarihinin genel olarak 704/1305 yılı olarak kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca, oldukça güzel yüzlü ve son derece genç annesinden ayrılarak iyi bir şehzâde adayı olarak yetiştirilmesi amacıyla Emîr Sevinç'in himayesine verildiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, kaynaklarda İlhanlı hükümdarı Ebû Sa'id'in burcu ve yükseleni hakkında da bilgilere yer verildiği dikkat çekmektedir.

Ebû Sa'id'in şehzâdelik hayatı oldukça kısa sürmüştür. Babası Ölceytü Hân'ın sağlığında veliaht olarak belirlenmesine rağmen taht üzerindeki yetkisi sınırlı kalmış ve aktif bir yönetim süreci yaşayamamıştır. Ancak bu

³ Kemâlu'd-dîn 'Abdu'r-Rezzâk Semerkândî, *Matla'-i Sa'deyn ve Mecma'-i Bahreyn*, C. I, Tahran 1372, s. 53.

⁴ Hamdullâh Mustevfi-yi Kazvîni, *Târih-i Guzide*, nşr. 'Abdu'l-Huseyn Nevâ'î, Tahran 1387, s. 609; Firdevs Özen, "Ebû Sa'id Bahâdur Han Döneminde (1317-1335) İlhanlı Devleti'ni Sarsan Bir İç İşyan: Moğol Emirlerinin İsyanı (1319)", *OAD*, C. 6, S. 1, 2023, s. 189.

⁵ 'Abdullâh b. Ali Kâşânî, *Târih-i Olcâyütü*, nşr. Mehîr Hamblî, Şirket-i İntişârât-ı İlmi ve Ferhengî, Tahran 1391, s. 44.

⁶ 'Abdullâh-i Kâşânî, *age*, s. 7.

⁷ Semerkândî, *age*, s. 53.

⁸ Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*, çev. Fahri Unan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021, s. 230-231.

⁹ Fahreddîn Davut b. Muhammed Benâkitî, *Ravzatü Ulu'l-Elbab fî Marifeti't-Tevârîh ve'l-Ensâb (Târih-i Benâkitî)*, haz. Cafer Şear, Tahran 1368, s. 473.

¹⁰ Fasîh-i Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, *Mucmel-i Fasîhi*, C. II, nşr. Mahmûd Ferrûh), Nasrâbâdî, Bâstâm Kitabevi, Meşhed 1239, s. 13; Yahyâ b. 'Abdu'l-Latif-i Kazvîni, *Lubbu't-tevârîh*, nşr. Mîr Hâşim Muhaddis, Tahran 1386, s. 174.

¹¹ Hacı Hatun Uyrât kabilesinden olup Lekzî Gürkân'ın kızıdır. Bkz. Semerkândî, *age*, s. 53; Ercan Gördegiç, *Olcaytu Han ve Zamanı (1304-1316)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara 2019, s. 146.

¹² Hâfîz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmîü't-Tevârîh-i Reşîdî*, nşr. H. B. Beyânî, Matbaa-i Bahâr, Tahran 1317, s. 70; Benâkitî *age*, s. 473.

¹³ Ahmed b. Muhammed-i Tebrîzî, *Şahanşâh-nâme*, Târih-i manzûm-i Mogûlân ve İlhanân ez-karn-i heştom-i hicrî, nşr. Mahşîd Güharî Kâheki-Cevâd Râşkî 'Alî- 'abâdî, (zîr-i nazar: Cevâd 'Abbâsî), Tahran 1397, s. 817.

¹⁴ Şebânkâreî, *age*, s. 231, 251, 255.

¹⁵ Semerkândî, *age*, C. I, s. 54.

¹⁶ Abbâs İkbâl Âştiyânî, *Târih-i Mogûl*, İntişârât-ı Sâhil, Tahran 1390, s. 364.

kısa şehzâdelik zarfına, İlhanlı Devleti içerisindeki güç dengeleri, siyasi entrikalar ve askerî mücadelelerle karşı karşıya kalmıştır. Ebû Sa'îd'in şehzâdelik döneminin en önemli olayı Horâsân faaliyetleri olmuştur.

Sultan Ölceytü, 713 yılında 9 yaşını tam doldurmayan oğlu Ebû Sa'îd'i Horâsân'a vali atamıştı.¹⁷ Ölceytü Hân, Horâsân ülkesinin yönetimini ve yetkilerini Şehzâde Ebû Sa'îd'in naiplerine devrederek devlet erkânını ve önemli şahsiyetleri onun hizmetine tayin etmişti. Şehzâde Ebû Sa'îd, 713 yılında maiyetindekilerle birlikte Horâsân'a doğru yönelmesi üzerine bölge halkı ve emîrleri, özellikle Emîr Yesavul ve diğer ileri gelenler, onu karşılamak için gerekli hazırlıkları yaparak mertebelerine uygun hediyeler sundular. Şehzâdenin gelişi, Horâsân'da yeniden bir istikrar ve kalkınma süreci başlatmış ve onun itibarı çevre bölgelere yayılmıştı.¹⁸

Ölceytü Hân, hasta olduğu zaman İlhanlı emîrleri ve vezirleri ardı ardına elçiler göndererek o sırada Mazenderân'da bulunan Ebû Sa'îd'i Sultâniye'ye çağırmışlardı. Bu acelelerin sebebi, Ölceytü ölmeden önce Emîr Sevinç Tûs'tan hareket etmeden önce Ebû Sa'îd'in Sultâniye'ye gelmesini sağlamak ve böylece Emîr Çûpân'ın etkisi altındaki saray emîrleri ve vezirlerin, genç veliahdı kendi iradelerine boyun eğdirmesi ve onun atabeyi Emîr Sevinç'in gücünü kırmaktır. Ancak, Şehzâde Ebû Sa'îd ve ona yakın olanlar Emîr Sevinç'e sadık olduklarından bu emirlere uymadılar ve yerlerinden kıpırdamadılar. Sonunda Ölceytü'nün ölüm haberi ulaştı ve aynı şekilde Emîr Sevinç de Horâsân'dan hareket etmişti. Ebû Sa'îd, atabeyiyle birlikte Sultâniye'ye doğru yola çıkmıştı. Emîr Çûpân, diğer emîrler ve vezirler onu karşılamaya geldiler ve büyük bir ihtisamla başkente girişini sağladılar. Nihayet, 717/1317 yılının 1 Sefer ayında Emîr Çûpân bir kolundan, Emîr Sevinç diğer kolundan tutarak onu resmen İlhanlı tahtına oturtular. Genç Şehzâde Ebû Sa'îd, Sultâniye'ye girmeden önce, Emîr Sevinç'i emirü'l-ümmera makamına atamak istedi; ancak Sevinç, bu görevin başkentten uzaklaşmayı ve Hân'ın mevcut durumundan uzak kalmayı gerektirdiğini belirterek bunu kabul etmedi. Ayrıca, Emîr Çûpân ile bu makamda rekabete girmek istemediğini ifade ederek Ebû Sa'îd'i bu tekliften vazgeçirdi. Ebû Sa'îd de tahta geçtikten sonra bu makamı babasının döneminde olduğu gibi Emîr Çûpân'a bıraktı ve onun oğlu Timurtâş'ı da Rum eyaletinin yönetimine atadı.¹⁹

Ölceytü Hân, Şabân 716/Ekim 1316'da av için Cagan'a gitmiş ve burada yaklaşık yirmi gün boyunca avlanarak ve eğlenerek vakit geçirmiştir. Ancak, Şaban ayının sonlarına doğru saraya döndükten kısa bir süre sonra eklem ağrılarıyla birlikte yüksek ateşe yakalanmıştır. Ardından kanlı ishal rahatsızlığı nedeniyle hızla güçsüz düşmüştür. Dönemin en mahir hekimleri ve bilginleri, hükümdarı iyileştirmek için büyük çaba sarfetmiştir. Ancak, hastalığın ilerleyişi karşısında tedavi sonuçsuz kalmıştır. Bu durumun farkına varan Ölceytü, hayattan ümidini keserek şu vasiyet niteliğindeki sözleri dile getirmiştir: “*Bu hastalıktan kurtulamayacağımı görüyorum. Daha önce veliaht olarak tayin ettiğim oğlum Ebû Sa'îd'e bağlı kalınız. Yaşı küçük olsa da büyük bir yeteneğe sahip olduğunu biliyorum. Onu, bana sadakatle hizmet eden Çûpân'a emanet ediniz.*”²⁰ Kartlis Tskhovreba'ya göre; Ölceytü öldüğü zaman tahtı henüz yedi yaşında küçük bir çocuk olan oğlu Ebû Sa'îd'i bırakmıştı.²¹

Ebû Sa'îd, küçük yaşta hükümdarlık görevi üstlenmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte hem devlet erkânının hem de vezirlerin desteğiyle tahta kalmayı başarmış, ancak genç yaşının getirdiği tecrübesizlik nedeniyle türlü zorluklarla mücadele etmiştir. Ebû Sa'îd'in şehzâdelik dönemi, İlhanlı tahtına geçiş süreci bakımına önemli bir aşama olup, genç hükümdarın ilerleyen yıllarındaki yönetim tarzını şekillendirmesinin etkisi olmuştur.

1. Ebû Sa'îd'in Ölümüne Dair Belirsizlikler ve Tarihsel Değerlendirmeler

Tarih boyunca büyük hükümdarlar, yalnızca savaş meydanlarında kazandıkları zaferlerle değil, ölümleriyle de derin izler bırakmışlardır. Bu ölümler farklı sebeplerle meydana gelmiş, doğal ölümün yanı sıra hastalıklar, doğal afetler, salgınlar ve zehirlenmeler gibi çeşitli nedenlere dayandırılmıştır. Devlet adamlarının ölüm sebepleri merak konusu olmuş ve bu konuda farklı çıkarımlar yapılmıştır. Bu bağlamda, Ebû Sa'îd Bahâdîr Hân'ın ölümüne dair kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Konunun asıl meselesine geçmeden önce, özellikle kaynakların

¹⁷ Kazvîni, *age*, s. 609; Muhammed b. Seyyîd Burhânu'd-dîn Hândşâh Mîrhând, *Ravzatu's-safâ fî Sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l-hulefâ*, C. V, nşr. Doktor Abbâs Zeryâb, Tahran 1373, s. 956-957; Hâfiz-i Ebrû, *age*, s. 1317, 55-62; 'Abdullâh-i Kâşânî, *age*, s. 179, Kemal Ramazan Haykıran, *Son Moğol Ebû Sâ'id Bahadır Han Döneminde Anadolu*, Karam Yayınevi, İzmir 2025, s. 29-30; Hayrunnisa Alan, “İlhanlılar”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemaloğlu, Ötüken, İstanbul 2016, s. 173.

¹⁸ Hâfiz-i Ebrû, *age*, s. 55-62.

¹⁹ Aştîyânî, *age*, s. 364; 'Abdullâh-i Kâşânî, *age*, s. 222; Adil Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, çev. Ahsen Batur, Selenge, İstanbul 2019, s. 165; Mîrhând, *age*, s. 959; Semerkândî, *age*, C. 1, s. 57-59; 41; Mustafa Alican, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 156.

²⁰ Hâfiz-i Ebrû, *age*, s. 119; 'Abdullâh-i Kâşânî, *age*, s. 221; Hândmîr, *age*, C. III, s. 196; Tebrîzî, *age*, s. 768; İbni Tagrıberdî, *En-Nücumu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul s. 2013, 139; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 251; Kemal Ramazan Haykıran, *Moğollar Zamanında Yakınoğlu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 297; Fırat Umanç, *Sultan Olcâytü Muhammed'in Dinî ve Fikrî Dünyası (1304-1316)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2023, s. 156-157.

²¹ Kartlis Tskhovreba, *A History of Georgia*, çev. Dmitri Gamq'relidze, Ed. Roin Metreveli and Stephan Jones, Georgian National Academy of Science. Artanuji Publishing, Tbilisi 2014, s. 395.

işaret ettiği “zehirlenerek ölme” iddiası ele alınacaktır. Zehirlenme sebebi olarak gösterilen Bağdâd Hatun’a duyduğu aşk meselesine kısaca değinildikten sonra asıl tartışma konusuna geçilecektir.

Kaynaklarda Emîr Çûpân’ın kızı Bağdâd Hatun’un oldukça güzel bir kız olduğu belirtilmektedir. Çûpân, bu kızı 722/1322-724/1324 yılında İlhanilerden Emîr Şeyh Hasan b. Emîr Hüseyin Akboğa²² (736/1335-755/1355) ile evlendirmişti. Bu evlilikten İlkân Noyân isimli bir erkek evlat dünyaya gelmişti. Ebû Sa’îd 723/1325 yılında 20 yaşında, Bağdâd Hatun’un ise 23 yaşında olduğu bilinmektedir. Ebû Sa’îd bu güzel güzlü kadına tutulmuştu. Cengiz yasaları mucibince hükümdar, bir kadına ilgi duyarsa ve hanım evli ise eşinin onu boşaması mecburidir. Ebû Sa’îd, Bağdâd Hatun’a duyduğu aşkı Emîr Çûpân’a açmıştır. Çûpân bunu duyunca memnun olmamış ancak gençlik hevesi olduğunu düşünmüştü. Ebû Sa’îd, Bağdâd Hatun’a o kadar âşık olmuştu ki kendisini devletin işlerinden uzaklaştırmış aşkıdan hatuna şiirler kaleme almıştır. Ebû Sa’îd, Bağdâd Hatun ve Şeyh Hasan’ı Karabağ’a göndererek onları uzak tutmaya çalışmıştı. Bu durumu fırsat bilen rakip emîrlere, Emîr Çûpân ve Dimeşk Hâce’ye karşı tahriklerde bulunmaları Ebû Sa’îd’in Emîr Çûpân ve Çûpânlı ailesine yönelik olumsuz tutumu iyice artıyordu. Horâsân’da bulunan Emîr Çûpân’ın oğlu Dimeşk Hâce, Ebû Sa’îd’in haremindeki kadınlarla ilişki yaşadığı iddiasıyla öldürüldü. Bağdâd Hatun’a sahip olmak isteyen Ebû Sa’îd, Emîr Çûpân’ın da öldürülmesi için bir ordu gönderdi ve 728/1327 yılında Herât hâkimi Gıyâseddin Kert’e sığınan Emîr Çûpân, padişahın emriyle idam edilmişti. Emîr Çûpân ortadan kaldırılmasına rağmen Sultan Ebû Sâ’îd’in Bağdâd Hatun’a olan sevgisi kalbinden silinmemişti. Sonunda Kadî Mubâreksâh’ı, Bağdâd Hatun’un eşi Emîr Şeyh Hasan’a göndererek onu boşamasını talep etmişti. Şeyh Hasan bu isteği kabul etmiş ve Bağdâd Hatun’u boşamıştı. Beklenen süre tamamlandıktan sonra Ebû Sâ’îd, Bağdâd Hatun ile evlenmişti. Bu evlilikle birlikte Çûpânlılar, Ebû Sâ’îd’in sarayında yeniden itibar ve saygı kazanmıştı.²³ Bu evlilikten sonra Ebû Sa’îd Hân hûdâvendîgâr “tüm büyük ve küçük işlerin yetki sahibi” ünvanına sahip olmuştu. Bağdâd Hatun kısa sürede Ebû Sa’îd üzerinde büyük bir nüfuza sahip oldu ve ciddi derece devlet işlerine müdahil olmuştu.²⁴

Tebrizî, Ebû Sa’îd’in Bağdâd Hatun’a olan aşkını şöyle dile getirmektedir: Bağdâd Hatun’un Sultânîye’ye gelişi büyük bir coşku ve heyecan uyandırmıştı. Şehir, bu önemli misafirin gelişine hazırlanarak süslenmişti. Bağdâd Hatun “ay yüzlü” ve “salınan selvi” gibi övgü dolu ifadelerle mazhar olmuştu. Yollar kandillerle aydınlatılmış ve pazar yerleri adeta bir gül bahçesine dönüştürülmüştü. Bağdâd Hatun’un gelişini saraydan ayrılan Ebû Sa’îd Hân, cesur bir tavırla atına binerek onunla buluşmak üzere yola koyulmuştu. Sevgiliye kavuşma heyecanı içinde hızla ilerleyen bu genç hükümdar, sonunda gönlünü fetheden hatuna ulaşmıştır. Onun güzelliği karşısında adeta aklı başından gitmiş kadının bakışları karşısında büyülenmişti. Bağdâd Hatun’un lale renkli yüzü ve yasemin kokusuyla çevresine yaydığı zarafet, hükümdarın duygularını iyice derinleştirmişti. Uzak diyarlardan gelen sevgili, Ebû Sa’îd’e sonunda kavuşmuştu.²⁵ Ancak onun bu durumu kısa sürmüştü. Ebû Sa’îd, Bağdâd Hatun’un yeğeni Dilşâd Hatun’a ilgi göstermiş ve 33/1333 yılında onunla evlenmişti. Bağdâd Hatun, bu olay karşısında Ebû Sa’îd’e kin ve öfke beslemişti.²⁶

Kazvîni, Ebû Sa’îd’in ölümüyle ilgili bilgi verirken, zehirlendiğine dair şüphelerin bulunduğunu belirtmektedir. Bağdâd Hatun, kendisine duyulan kin ve eski eşi Emîr Şeyh Hasan ile gizlice ilişki yaşadığı iddiası nedeniyle Ebû Sa’îd’i zehirlenmekle suçlandı. Bu nedenle, eski hocası Lû’lû tarafından ve Ebû Sa’îd’in halefi Arpâ Hân’ın emriyle öldürüldüğü belirtilmektedir. Kazvîni, olayın farklı bir boyutunu değerlendirerek meselenin bir aşk ilişkisi ve ardından gelen evlilikten kaynaklandığını ifade etmektedir. Emîr Çûpân’ın oğlu olan Dimeşk Hâce’nin kızı Dilşâd Hatun, Sultan Ebû Sâ’îd ile evlenmişti. Ancak Sultan vefat edince Dilşâd Hatun, Emîr Şeyh Hasan ile evlenmiştir. Böylece Dilşâd Hatun da iki evlilik yapmış olan Bağdâd Hatun’un kaderini paylaşmıştır.²⁷ Yazarın bu ifadesine göre, Bağdâd Hatun’un buradaki rolü şüpheli bulunmuş ve siyasi bir hesaplaşma sonucu öldürülmüş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Ebû Sa’îd’in yaşanan bir ilişkinin kurbanı olduğu izlenimi uyandırılmaktadır. Arpâ Hân’ın da müdahil olmasıyla konu aslında farklı bir boyut kazanıyor. Çünkü Ebû Sa’îd’den sonra tahta geçme

²² Emîr Şeyh Hasan b. Emîr Hüseyin Akboğa, Celâyirîlerin kurucusu ve ilk hükümdarı olarak bilinmektedir. Babası, İlhanlı Devletinin kurulmasında etkili konumda bulunan İlkân Noyân’ın torunu Emîr Hüseyin’dir. Kaynaklarda Emîr-i Bozorg olarak geçmektedir. Bkz. Abdülkadir Yuvalı, “Hasan-ı Büzürg”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997, s. 311-312.

²³ Mîrhând, *age*, 970; Gıyâseddin B. Hümâmeddin Hüseyin-i Hândmîr, *Meâsiru’l-Muluk, Be Zemîme-i Hâteme-i Hülasatü’l-Ahbâr ü Kânûn-i Hümayûnî*, tsh. Mîr Haşim Muhaddis, Resa Kültürel Hizmetler Kurumu, Tahran 1322, s. 162; Ömer Gürdal, *Handmîr’in Measiru’l-Mülûk Adlı Eserinin Türkçe’ye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021, s. 240.

²⁴ Bertold Spuler, *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür-*, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 142; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Belleten*, C. 31, S. 124, 1967, s. 610-616; Ensar Macit, “Celâyirîler’de Kadın ve Siyaset”, *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2019, s. 16-19; Peter Jackson, “Abû Sa’îd”, *Encyclopaedia Iranica*, C. I, Leiden 1983, s. 374-375; Hend Gilli Elewy, “On Women, Power and Politics During the Last Phase of the Ilkhanate”, *Brill*, Arabica, T. 59, 2012, s. 713- 717; Zehra Odabaşı, “Ölüm ve Tedavi: İlhanlı Hanlarının Ölüm Sebepleri (1256-1335)”, *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2024, s. 41; Cem Tüysüz, “İlhanlı Devleti Tarihinde Bağdâd Hatun (Hayatı ve Siyasi Yaşama Etkileri)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 72, 2021, s. 269-271; Firdevs Özen, “Emîr Çoban’ın Ebû Sa’îd Bahâdır Han Üzerindeki Egemenlik Döneminin Sona Eriş Süreci”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 10, 2023, s. 527.

²⁵ Tebrizî, *age*, s. 896.

²⁶ Şîrin Beyânî, *Moğol Dönemi İran’ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 134-135; Ahmet Korkmaz, “Celâyirli Devletin’de Etkin Bir Kadın: Dilşâd Hatun’un Hayatı”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 12, S. 40, 2024, s. 442-443.

²⁷ Kazvîni, *age*, s. 620; Elewy, *agm*, s. 716.

arzusu, Arpâ Hân'ı böyle bir girişime yöneltmiş olabilir. Diğer bir açıdan bakıldığında, Dilşâd Hatun'un Bağdâd Hatun ile aynı kaderi paylaşması, Ebû Sa'id'in zamanında Emîr Şeyh Hasan'ı Bağdâd Hatun'dan boşattırarak onunla evlenmesine bir intikam niteliğinde olabilir.

Ebû Sa'id'in ölümünün ardındaki sebepler kesin bir netlik kazanmamakla birlikte, Natanzî ve Beyânî'nin aktarımları Kazvîni ile örtüşmektedir. Natanzî, Sultanın zehirlenerek öldüğünü ifade ederek bu hususta başka detay vermemektedir.²⁸ Beyânî eserinde ölüm sebebini açık bir dille izah etmese de İlhanlı ülkesinin kuzeydoğu sınırlarını ihlal eden Özbek Hân ile Bağdâd Hatun'un kocası aleyhinde gizlice mektuplaşmaların olduğu ve sonunda Ebû Sa'id'in utanç verici bir şekilde öldürüldüğü bilgisi bulunmaktadır.²⁹

Fasîh-i Hâfî, Sultan Ebû Sa'id Hân'ın 736/1335 yılı Rebî'ü'l-âhîr ayının 13. günün gecesi Karabağ'da vefat ettiğini aktarmaktadır. Böylelikle Ebû Sa'id'in başındaki taç ilahi takdirle alınmış oldu. Ebû Sa'id, naaşı önce Şehr-i Nâzik'e defnedilmiştir. Fakat Emîr Sahibkiran Timûr Küregen³⁰ (اميرزاده امير انشاء بهادر بن امير صاحب قران تیمور کورکان) Şehr-i Nâzik'i tahrip edince Sultan'ın naaşı çıkarılarak babası Ölceytü Hân'ın medfun olduğu Sultânîye Kalesi'ne götürülerek onun yanına defnedilmiştir. Ebû Sa'id'in ölümünün ardından Arpâ Hân, tahta geçmiş, kısa süre sonra Özbek Hân'ın ordusuyla savaşa girmiştir. Bu sırada devlet yönetiminde önemli bir konuma sahip olan Kutlug Timûr'un vefatı, Özbek Hân'ın ordusunun bozguna uğramasına ve dağılmasına neden olmuştur. Arpâ Hân'ın emriyle Bağdâd Hatun, Hâce Lû'lû tarafından öldürülmüştür. Fasîh-i Hâfî, Bağdâd Hatun'un başlangıçta Arpâ Hân'ın saltanatına razı olmadığı bilgisini vermiştir. Ayrıca müellifin eserinde Bağdâd Hatun'un ölüm sebebi olarak Sultan Ebû Sa'id'i zehirlemekle suçlandığı ve orduya katılım konusunda ihmalkâr davrandığı yönünde çeşitli bahanelerin öne sürüldüğü ifade edilmiştir.³¹ Hâfî'nin bu bilgilerden hareketle, Ebû Sa'id'in ölümünden sorumlu tutulan Bağdâd Hatun'a iftira atıldığı anlaşılmaktadır. Yazar, Sultan'ın ölüm nedenine dair doğrudan açıklama yapmamakla birlikte, Arpâ Hân'ın tahtı ele geçirmesinin ardından Bağdâd Hatun'u idam ettirdiğini vurgulayarak bu olaylar arasında bir bağlantı kurmaktadır. Bu bağlamda hatunun, Ebû Sa'id'i zehirlemekle suçlanması muhtemelen siyasi bir bahaneydi. Arpâ Hân bu şekilde iktidarını meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Ebû Sa'id'in ölüm sebebini zehirlenerek olduğunu belirten seyyah İbn Battûta olayı şöyle anlatmaktadır: Bağdâd Hatun, Sultan Ebû Sa'id ile evlendikten sonra onun üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olmuş ve onun hayatı boyunca bu etkinliğini sürdürmüştü. Ancak Sultan, Dilşâd Hatun ile evlendikten sonra ona daha fazla ilgi göstermeye başladı. Bu durum karşısında Bağdâd Hatun'un duyduğu rahatsızlık, Sultan'ı zehirlemeye sevk etmiştir. Ümera, Sultan'ın ölümünden Bağdâd Hatun'u sorumlu tutmuş ve onun idam edilmesine karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda, büyük emirlerden biri olan Hocâ Lû'lû, Bağdâd Hatun'u hamamda bulunduğu sırada topuzla başına vurarak öldürmüştür. Rivayetlere göre cesedi günlerce bir çuval parçasıyla örtülü halde bırakılmıştır.³² Ancak bu anlatının gerçekliği kesin olarak bilinmemekte olup, dönemin saray entrikaları çerçevesinde bir siyasi komploya da işaret ediyor olabilir.

Spuler'e göre, 736/1335 yılında Altın Orda hükümdarı Özbek Hân yeniden Derbend'e saldırdı. Savaş devam ederken, 13 Rebî'ü'l-evvel 736/8 Kasım 1335 tarihinde, Sultan Ebû Sa'id beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetti. Rivayete göre, yeğeni Dilşâd Hatun'a duyduğu ilgi nedeniyle eşi Bağdâd Hatun tarafından zehirlenerek öldürüldü.³³ Spuler'in ifadesinden, Ebû Sa'id'in zehirlenerek öldürüldüğüne dair görüşünü bir rivayet üzerinden aktardığı anlaşılmaktadır. Ancak yazar, ölümünün kesin nedenini açık bir şekilde belirtmemektedir.

Roux, eserinde Ebû Sa'id'in henüz otuz bir yaşında iken kendi himayesinde görev alan Kvadja tarafından zehirlenerek 1336 yılında öldüğünü belirtmektedir.³⁴ Galstyan da eserinde Ebû Sa'id Hân'ın 737/1336 senesinde öldüğünü belirtmektedir.³⁵

Mîrhând'ın eserinde aldığı bilgiler daha önce anlatılan iddialara karşı farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ebû Sa'id Hân'ın ölümüne farklı bir boyut getirmektedir. 736 senesinde Cucî soyundan gelen Özbek hükümdarı, Hazar

²⁸ Mu'inuddîn Natanzî, *Müntehabü'l-Tevârîh-i Mu'inî*, nşr. J. Aubin, Kitâbfur'uş-i Hayyâm, Tahran 1957, s. 45; George Lane, *Moğolların Kısa Tarihi*, çev. Turgay Sivrikaya, İletişim, İstanbul 2022, s. 133; Marie Favereau, *Moğollar Dünyayı Nasıl Değiştirebildi? Orda*, çev. M. Murtaza Özeren, Dergâh Yayınları, İstanbul 2024, s. 341.

²⁹ Beyânî, *age*, s. 135; İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 114.

³⁰ Emîr Timur, Emîr Hüseyin'in kız kardeşi Olcây Türkân ile izdivacından sonra Emîr Hüseyin'in sülalesi ve de ordusu arasında Moğolca damat anlamına gelen "Küregen" lakabıyla anılmıştır. Bazı kaynaklarda "Güregen" yahut "Gürgân" olarak da geçmektedir. Bir müddet sonra ise tekrar ihtilafa düştüğü Emîr Hüseyin'i Belh yakınlarında bulunan Hindivân Kalesi'nde kuşatıp galip gelince de 771/1370 senesinde hâkimiyet elde etmiş, düzenlediği kurultayda kendisini "Sâhibkrân" unvanıyla nitelendirmiştir. Lakapları arasında "Yedi İklimin Sahibkrânı", "Melik ve Sultanların Efendisi" de vardır. Sonay Ünal, "Emîr Timur Küregen'in Torunu Ebu'l-Kâsım Bâbü'r Kalender Mîrzâ'nın Şiirlerinde Tasavvufî Söylem", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 56, 2022, s. 146.

³¹ Fasîh-i Hâfî, *age*, C.II, s. 46-47.

³² Ebu Abdullah Muhammed İbn Batûta et-Tancî, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, haz. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 174; Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 287; Ömer Subaşı, *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge, İstanbul 2021, s. 172; Macit, *agm*, s. 20.

³³ Spuler, *age*, s. 143.

³⁴ Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 436.

³⁵ A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe, İstanbul 2017, s. 144.

bozkırlarından hareketle Arrân ve Azerbâycân'a sefere çıkmıştı. Bunun üzerine Ebû Sâ'id emirleri ve ordusuyla birlikte Arrân'a yönelmişti. Ancak havanın sıcak olması ve kötü giden hava şartlarından dolayı ordudaki birçok asker hayatını kaybetti. Bu esnada Ebû Sâ'id de hastalanmıştı. Bir müddet sonra iyileşerek hamama gitti ancak hastalığı yeniden şiddetlendi ve bedeni iyice zayıf düşmüştü. Sultan Ebû Sa'id Hân, 736 Rebîü'l-evvel ayının 13'ünde geçirdiği hastalıktan ötürü vefat etmişti. Bu esnada Özbek hükümdarı Ceyhûn Nehri'ni geçerek saldırıya geçti. Emîrler ve ordu Ebû Sâ'id'in ölümünü kabullendiler. Ebû Sa'id'in eşi Emîr Dimeşk Hâce'nin kızı Dilşâd Hatun hamileydi. Dilşâd Hatun, Ebû Sâ'id'in son zamanlarında diğer kadınlarından daha değerliydi. Dilşâd Hatun can güvenliğini sağlamak için akrabası Alî Câfer ile birlikte ordugâhtan kaçarak Diyârbekir'e gitti ve Ebû Sâ'id'in dayısı Emîr Alî Padîşâh'a sığındı. Ebû Sâ'id'in naaşı sağlığında inşa ettiği türbeye defnedilmek üzere Sultânîye'ye götürüldü.³⁶

Ebû Sa'id Hân'ın hastalığı ve vefatı, İlhanlı Devleti'nin siyasî ve sosyal yapısı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda, Tebrîzî'nin Şâhanşâh-nâme adlı eseri, hükümdarın son günlerine dair önemli bilgiler içermekte ve süreci ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Tebrîzî, Arrân bölgesinde sıcak havaların etkisiyle birçok kişinin zor durumda kaldığını ve büyük acılar çektiğini aktarmaktadır. Halk arasında huzurun ancak ölümle, yani toprak altında bulunabileceğine dair bir düşüncenin yaygınlaştığını belirtmektedir. Ebû Sa'id Hân da bu olumsuz hava koşullarından ciddi şekilde etkilenmiş hastalığı giderek ağırlaştı. Hastalığın ilerlemesiyle birlikte bedenindeki zayıflık ve acı daha belirgin hale gelmiş bulunduğu sıcak bölgenin etkisiyle durumu daha da kötüleşti. Tebrîzî'nin eserinde geçen "*Bazen el attı başı tuttu, bazen canından ve dünyadan vazgeçti*" ifadesi, hükümdarın ağır bir hastalık geçirdiğini ve ölüm ile yaşam arasında gidip geldiğini açıkça göstermektedir. Bu süreçte yalnızca fiziksel olarak değil, ruhen de büyük bir mücadele verdiği anlaşılmaktadır. Hükümdarın sağlık sorunları nedeniyle devlet işlerinden giderek el çektiği, özellikle sıcak bölgelere seyahatlerinin sağlığındaki hızlı düşüşü hızlandırdığı belirtilmektedir. Hastalığın ilerlemesi, halk ve devlet erkânı arasında büyük bir endişeye yol açmış, gökyüzü ve yeryüzü adeta alt üst oldu. Hükümdarın rahatsızlığı, devlet yönetiminde belirsizliklere neden olmuş ve "*Eğer hükümdarın elinden mühür çıkarsa, bundan sonra dünya ordularına kimin liderlik edeceği?*" sorusu, devlet erkânı içinde büyük bir kaygıya sebep oldu. Ebû Sa'id Hân, üç gün üç gece süren ağır bir ateşin ardından vefat etti. Onun ölümü yalnızca saray çevresini değil, tüm halkı ve orduyu derinden sarstı. Halk, büyük bir yas içinde yüzlerini yırttı, saçlarını kesti ve ağlılar yaktı. Ancak bu yas süreci, yalnızca bir hükümdarın kaybını değil, aynı zamanda büyük bir belirsizlik ve korku ortamının doğmasını da beraberinde getirdi. Henüz yaşanmadan, hayatının baharında dünyaya veda eden Ebû Sa'id Hân, ardında büyük bir boşluk bıraktı. Onun hatırasını yaşatmak amacıyla görkemli bir türbe inşa edildi ve naaşı buraya defnedildi. Yine Tebrîzî'nin aktardığına göre, Ebû Sa'id Hân melek gibi bir yaradılışa sahip, adaletli ve merhametli bir hükümdardı. İlhanlı tahtında yirmi yıl boyunca hüküm süren Ebû Sa'id Hân, 736/1335 yılında, henüz otuz iki yaşında hayatını kaybetti.³⁷ Şâhanşâh-nâme'de anlatılan olayların tarihi gerçeklik açısından önemini vurgulamakla birlikte, hükümdarın ölümünün İlhanlı Devleti üzerindeki etkilerini de gözler önüne sermektedir. Nihayetinde Tebrîzî eğer bazı yazarların iddia ettiği gibi Bağdâd Hatun'u Ebû Sa'id Bahâdîr'in ölümünden sorumlu görseydi değer verdiği bu hükümdarın ölümüne sebep olarak nitelendirilen kişiyi eleştirmekten ve yargılamaktan kaçınmazdı. Aksine, daha önce de belirtildiği üzere, eserinde Bağdâd Hatun'a ilişkin övgü niteliğinde ifadeler kullandı. Öte yandan, Ebû Sa'id Hân'ın vefatının ardından yaşanan siyasî çalkantılar ve halkın içine sürüklendiği ruh hali, dönemin tarihî gelişmelerine ışık tutan önemli bir perspektif sunmaktadır.

Hâfiz-i Ebrû'da Ebû Sa'id'in ölümü ile alakalı bilgi vererek olayı şöyle aktarmaktadır; 736/1335 yılının sonlarına doğru Tûşî Hân bin Cengîz Hân'ın soyundan Özbek Padişâh'ın Deşt-i Hazar'dan Memâlik-i İrân ve Azerbâycân'a saldırdığı haberi ulaştı. Ebû Sa'id: "*Düşmanın askerinin kuvvetlenmesi ve savaşı kazanmasından önce devletin noksanlarını tedarik ve telâfi etmek sultanlık hükümlerinin farzlarındandır.*" şeklinde yazılı emîrnâmesi üzerine emîrler ve ordularla Arrân ülkesine saldırdı. Henüz kışlak mevsimi gelmemişti ve kötü hava şartları sebebiyle ordunun çoğu rahatsızlandı. Sultan Ebû Sa'id birkaç gün geçtikten sonra orada bir hastalık müptela oldu. İki hafta geçtikten sonra sıhhatine yeniden kavuşan Ebû Sa'id, yıkanmak için hamama gitti. Onun vücudunda yeniden bir halsizlik ortaya çıktı. Tabipler, vücudunda etkili bir zehrin olduğunu belirttiler. Yapılan tedaviler bir türlü fayda etmedi. İyi ve hayırlı işler yapan kişi can çekişmeye başladı. Böylece, 736 Rebîü'l-âhîr ayının 13'ünde/8 Aralık 1335 yılında o din Sultan'ı ruh kuşu bedenden ayrıldı, cennet-i âlâyı kendine mesken edindi.³⁸

Hâfiz-i Ebrû, Sultan Ebû Sa'id'in sefer sırasında hastalanması ve ardından vücudunda zehir izlerine rastlanmasını, ölümünün doğal sebeplerle mi yoksa bir suikast sonucu mu gerçekleştiği konusunda bir belirsizlik olarak aktarır. Tabiplerin tedavi sürecinde ağır bir zehir tespit etmeleri ise, hükümdarın zehirlenerek öldürüldüğü ihtimalini güçlendirmektedir. Suikastı kimin gerçekleştirdiğine dair açık bir bilgi verilmemekle birlikte, sadece

³⁶ Mîrhând, *age*, s. 983.

³⁷ Tebrîzî, *age*, s. 817-819.

³⁸ Hâfiz-i Ebrû, *age*, s. 143-144; Rene Grousset, *Steplerin İmparatorluğu -Atilla, Cengiz Han, Timur-*, trc. Halil İnalcık, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 388.

tabiplerin bu teşhisi koydukları ve buna yönelik bir tedavi uyguladıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan, tabiplerin Sultan'ı zehirlenme şüphesiyle tedavi etmeye çalışmaları, yanlış bir müdahale sonucu hayatını kaybetmiş olabileceği ihtimalini de gündeme getirmektedir.

Âştîyânî'ye göre Ebû Sa'id'in vefatı 13 Rebîü'l-âhir 736/1335 yılında gerçekleşmiştir. Şöyle ki; 735/1334 yılının sonlarında, Deşt-i Kıpçak hükümdarı Özbek Hân, Derbent yoluyla Arrân ve Azerbaycân'a saldırmak üzere harekete geçmişti. O dönemde büyük emirlerden hiçbiri sarayda bulunmadığından, Bağdâd'a gitmeyi planlayan Ebû Sa'id bu seyahatinden vazgeçti ve veziri Hâce Gıyâsüddîn'i Özbek Hân'ı durdurmakla görevlendirdi. Hâce Gıyâsüddîn vezir bir orduyla Karabağ'a hareket etti, kısa süre sonra Ebû Sa'id de büyük bir orduyla ona katıldı. Ancak, 736 /1335 yılında sıcak hava ve kötü çevre koşulları nedeniyle Arrân'da hastalandı ve aynı yıl 13 Rebîü'l-âhir'de Şîrvân civarında hayatını kaybetti. Naaşı Sultânîye'ye götürülerek, o şehir yakınlarında kendi yaptırdığı türbeye defnedildi.³⁹

Şebânkârei, Mecma'u'l-ensâb adlı eserinde:

“Bir gün sahtekarlık yaptılar ve güneşten daha açık yalana başvurdular; Bağdâd Hatun'a Ebû Sa'id'in canına kastettiği yönünde iftira attılar ve bu yolla onu yok etmeye çalıştılar. Bağdâd Hatun Emîr Cûpân'ın kızıydı. Önceleri Şeyh Noyân'ın hanımı idi. Sultan Ebû Said bu hatunu görünce gönül verdi sonra da Moğol geleneklerine göre Bağdâd ile evlendi. Öyle yüce himmetli bir hanım idi ki, hemen ülkenin işlerine sarıldı; çevre memleketlere onun adına yarlıklar gitmeye başladı; sınırsız bir refah sürdü. Ancak başkent emirleri vezir ve devlet erkânı sürekli, “Bu kadının padişahla iyi niyetle evlenmediğini, kadınların vefasız olduklarını, padişahın ona güvenmemesi gerektiğini” söylüyorlardı. Fakat Ebû Sa'id kabul etmiyordu; onun ile tek elbise giyiniyor gibiydi, her ikisi âdetâ tek vücut olmuşlardı. Sonra bugün Dimeşk Hâce'nin kızı Dilşâd Hatun ile evlendi. Dilşâd Hatun, Bağdâd Hatun'un yeğeni idi ve yetiştirilmek üzere yanında bulunuyordu. Buluş çağına erince hem cazibesi hem de güzelliği sebebiyle, Bağdâd Hatun o kızı Moğol örf ve âdetlerine göre Sultan Ebû Sâid'e kuma etti ve sultan da onu kabul etti. Dilşâd, bir müddet sultanın hanımı oldu, ancak Bağdâd Hatun, eski tekebbürünü sürdürdü; dik başlılığı bir türlü yumuşamıyor ve Arpâ Hân'ın buyruğuna baş eğmiyordu. Arpâ Hân her ne kadar Sultan Ebû Sa'id'in ruhu hatırına kendisine zarar vermek istemiyorsa da bu mümkün olmuyordu. Bağdâd Hatun'u kıskanan kimseler, Arpâ Hân'ın huzurunda “Sultan Ebû Sa'id, Bağdâd'ın vermiş olduğu zehir yüzünden öldü” diye arzda bulundular. Ayrıca “Bağdâd Hatun'un kendisiyle iş birliği edip Arpâ Hân'a karşı harekete geçme konusunda Özbek Hân'a yazmış olduğu bir mektup bulduklarını” söylediler. Arpâ Hân sert bir Sultan olduğundan böyle bir şeyin ihmali bile, onun indinde suçlu olması için yeterliydi. Bağdâd Hatun'un hamamda bulunduğu bir gün, hamamda iken hemen işini bitirmeleri için adamlarını gönderdiler. Onu 736/1335 yılı Rebîü'l-âhir'inin yirmi dokuzuncu günü (16 Aralık 1335) sopayla öldürdüler.”⁴⁰

Şebânkârei'nin ifadelerinden hareketle değerlendirildiğinde, Bağdâd Hatun'un Sultan Ebû Sa'id ile evlenmesinin yalnızca kişisel bir bağ kurmakla kalmayıp, aynı zamanda onu siyasette güçlü bir kişi haline getirdiği görülmektedir. Moğol geleneklerinde kadınların yönetimde etkin bir rol oynayabildiği bilinmekle birlikte, Bağdâd Hatun'un sahip olduğu nüfuzun saraydaki diğer güç odaklarını rahatsız etmiş olması muhtemeldir. Bu durum, onun siyasî rakipleri tarafından hedef alınmasına ve çeşitli ithamlarla itibarsızlaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Sultan Ebû Sa'id'in ani ölümünün sorumluluğunun bir kadına yüklenmesi, Arpâ Hân açısından onu bertaraf etmek için meşru bir gerekçeye dönüştürülmüştür. Sert ve tavizsiz bir yönetim anlayışına sahip olan Arpâ Hân, kendisine sunulan iddiaları kesin delillere dayandırmaksızın kabul etmiş ve Bağdâd Hatun'un infaz edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Bağdâd Hatun'un Sultan'ı zehirlendiği iddiasının ne derece gerçek olduğu tartışmaya açıktır. Özellikle dönemin siyasî atmosferi göz önünde bulundurulduğunda, bu tür suçlamaların yalnızca iktidar mücadelesinin bir parçası olarak ortaya atılmış olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bağdâd Hatun'un ölümüne yol açan sürecin ardında kişisel hırslar, saray entrikaları ve dönemin güç dengelerinin etkili olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, onun gerçekten suçlu olup olmadığı meselesi, yalnızca tarihî anlatılar üzerinden değil, dönemin siyasal dinamikleri ışığında da değerlendirilmelidir.

Semerikândî, eserinde Ebû Sa'id Han'ın 736/1335 yılında şiddetli bir hastalığa yakalandığını belirtir. Bu hastalık, “*Hastalık, Müslümanların hüznü gibi şiddetlendi ve âlimlerin hâli gibi zayıfladı.*” şeklinde tasvir edilmiştir. Maharetli hekimler, tüm bilgi ve yöntemleriyle Hân'a çare aradılar fakat hiçbir tedavi fayda vermemişti. Tüm yapılan çabalara rağmen Sultan'ın durumu gittikçe ağırlaştı ve ölüm emareleri kendini göstermeye başlamıştı. Sonunda emanetini Allah'a teslim etmişti. “*Hayat bahçesinin bülbülü beden kafesinden kurtuldu ve cennet âleminde ebedî mekânına yerleşti.*” Bu büyük hadise, Hicri 736/1335 yılının Rebîü'l-âhir ayının 13. günü vuku bulmuştur. Sultan'ın cenazesi henüz kefenlenip hazırlanmadan önce Arpâ Hân, hükümdar seçildi. Bundan sonra cenaze merasimi gerçekleşti ve bütün devlet erkânı ve saray mensupları, cenazeyi Şîrvânî Karabağ ve Arrân bölgesinden Sultânîye'ye doğru uğurladılar. Ebû Sa'id hayattayken inşa ettirdiği ve Şîrûyâz (شرویز) olarak bilinen Sultânîye yakınlarına defnedilmişti.⁴¹

³⁹ Âştîyânî, *age*, s. 385; Anne F. Broadbridge, “Marriage, Family and Politics: The Ilkhanid-Oirat Connection”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 26, no. 1/2, 2016, 134.

⁴⁰ Şebânkârei, *age*, s. 252-253.

⁴¹ Semerikândî, *age*, s. 130-132.

Semerkândî'nin ifadeleri, Şebânkâreî'nin aktardıklarıyla örtüşmektedir. Nitekim Semerkandî, Ebû Sa'id'in doğumundan birkaç yıl sonra çiçek hastalığına ve diğer bazı rahatsızlıklara yakalandığını bildirmektedir. Bu bağlamda, ilerleyen yıllarda hastalığın yeniden nüksetme ihtimali göz önüne alındığında, Ebû Sa'id'in sağlık durumunun zaman içerisinde tekrar bozulabileceğine dair bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Dolayısıyla söz konusu kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde, hükümdarın sağlık sorunlarının süreklilik arz edebileceği ve bu durumun ölümü üzerinde etkili olabileceği anlaşılmaktadır.

Son olarak, İbn Kesîr'in ifadelerine göre, Ebû Sa'id'in Rebiyü'l-âhir ayının 12. günü (perşembe), Karabağ'daki saltanat konağında vefat ettiği haberi Dimeşk'e ulaştı. Cenazesi, babasının şehri olan Sultânîye yakınlarında inşa ettirdiği türbeye götürüldü. Ebû Sa'id, İlhanlı hükümdarları arasında en hayırlılarından biri olarak kabul edilir. Adaletli yönetimi, sünnete olan bağlılığı ve Ehl-i Sünnet'i desteklemesiyle tanınır. Onun döneminde Ehl-i Sünnet güçlenip itibar kazanırken, Rafiziler zayıflayarak geri planda kaldı. Ancak babası Ölceytü zamanında durum tam tersiydi. Ebû Sa'id'in vefatının ardından, İlhanlılar birliğini koruyamadı. İç karışıklıklar başladı, devlet zayıfladı ve yönetim parçalandı. Bu bölünmüşlük zamanımıza kadar devam etti. Onun ölümünden sonra Abaka'nın soyundan gelen Ertegün, yani Arpâ Hân, tahta geçti. Ancak hâkimiyeti kısa sürdü ve devleti uzun süre kontrol edemedi.⁴²

SONUÇ

İlhanlılar, 1256 yılında kurulmuş ve 736/1335 yılında yıkılmış önemli bir imparatorluktur. Hükümdarları, devletin yükselişine ve gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. İlhanlılar, Hülegü ile başlayıp Ebû Sa'id Bahadır Hân ile sona ermiştir. Bu bağlamda, Ebû Sa'id'in hükümdarlık dönemi ve devletin çöküş süreci tarihsel açıdan büyük önem taşımaktadır. Babası Ölceytü'nün vefatının ardından çocuk denebilecek yaşta tahta çıkan Ebû Sa'id, devleti kayınpederi Emîr Çûpân ile birlikte yönetmiştir. Emîr Çûpân, İlhanlılar'da güçlü bir emir olup Ebû Sa'id'in en gözde eşi Bağdâd Hatun'un babasıydı. Şehzâdelik döneminde Emîr Sevinç'in yanında eğitim alsa da bu süreç uzun sürmemiş, Horasan'daki karışıklıklar nedeniyle bölgeye vali olarak atanmıştır. Ancak savaş tecrübesinin sınırlı olması sebebiyle, devlet yönetiminde Emîr Çûpân'ın etkisi büyük olmuştur. Zamanla, Ebû Sa'id ile Emîr Çûpân arasındaki ilişki, Bağdâd Hatun'un durumu nedeniyle bozulmuş ve bu durum Emîr Çûpân'ın sonunu getirmiştir. Ebû Sa'id'in çok eşli bir hayat sürdüğü ve kadınlara olan düşkünlüğünün devlet yönetimine de yansdığı bilinmektedir. Özellikle Bağdâd Hatun'un yönetimde etkin bir rol oynadığı kaynaklarda belirtilmektedir. Hükümdar olduktan sonra, İlhanlılar'ın önde gelen Moğol emirlerinin isyanlarıyla uğraşmış, ancak 736/1335 yılında ani bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Ebû Sa'id'in ölümü İlhanlılar için kritik bir dönüm noktası olmuş, güçlü bir varis bırakmaması nedeniyle devletin yönetiminde büyük bir otorite boşluğu doğmuştur. Onun vefatının ardından tahta geçen Arpâ Hân, bu boşluğu doldurmada yetersiz kalmış ve siyasî istikrarsızlık hızla artmıştır.

Ebû Sa'id'in ölüm sebebi konusunda kaynaklar arasında tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Bazı tarihçiler, onun eşi Bağdâd Hatun tarafından zehirlendiğini öne sürerken, bazıları da Altın Orda Hükümdarı Özbek Hân ile yapılan savaş sırasında olumsuz iklim koşullarına bağlı olarak hastalanıp hayatını kaybettiğini kaydetmektedir. Zehirlenme iddiası, Bağdâd Hatun'un devlet yönetimindeki etkisi ve sonrasında Arpâ Hân tarafından öldürülmesiyle ilişkilendirilerek güçlendirilmiştir. Arpâ Hân'ın, Bağdâd Hatun'u başına balyozla vurma suretiyle ortadan kaldırmasının, kendi iktidarını meşrulaştırmaya yönelik bir girişim olduğu da ileri sürülmektedir. Hükümdarın hastalığının tam olarak ne olduğu konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte, bazı kaynaklarda ağır ateşli bir hastalık geçirdiği ve bu sürecin günlerce sürdüğü belirtilmektedir. Kaldı ki bu ölüm hadisesinde Bağdâd Hatun'un parmağı olsaydı Ebû Sa'id'i çok seven Şirâzî'nin eserinde böyle bir bilgiye rastlayabilirdik. Ayrıca yazar, eserlerinde Ebû Sa'id'in Bağdâd Hatun'a duyduğu sevgiyi ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Kaynaklarda yer alan farklı görüşler ve iddialara rağmen, dönemin tıp anlayışı ve tedavi yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir hastalıktan kurtulmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tarih boyunca, politik olayları belirli kişilere yüklemek yaygın bir durum olmuştur. Bu bağlamda, Ebû Sa'id'in ölümüyle ilgili olarak Bağdâd Hatun'un suçlanması da tarihsel bir algı inşasının parçası olabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Ilkhanate emerged as a significant branch of the Mongol Empire, establishing itself as a dominant power in regions such as Iran, Anatolia, Syria, and Mesopotamia. Mongol Emperor Möngke Khan (1251-1259), in his efforts to expand the empire's eastern and western frontiers, assigned his brother Kublai to China and sent Hülegü

⁴² İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Büyük İslâm Tarihi, C. XIV, İstanbul 1995, s. 279; Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s. 79; Arsenio Peter Martinez, "Kurumsal Gelişme, Gelirler ve Ticaret", *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz. Nicola Dî Cosmo, Allen J. Frank, Peter B. Golden, Ed. Altay Tayfun Özcan, Kronik, İstanbul 2022, 168.

to Iran, Syria, Egypt, Anatolia, and Armenia in 1252. As a result of this decision, Hülegü's (1256-1265) arrival in Khorasan and settlement in Badghis marked the official beginning of the Ilkhanate's history. The Ilkhanate is regarded as one of the Mongols' most significant westward expansions. This state that reshaped the political dynamics of the Middle East, integrated various cultural elements and left a lasting impact on the region. Following Hülegü, the throne was successively occupied by Abaqa Khan (1265-1282), Ahmad Khan (1282-1284), and Arghun Khan (1284-1291). Subsequently, Gaykhatu (1291-1295) ruled for a short period before Ghazan Khan (1295-1304) ascended to the throne. Ghazan Khan adopted Islam and implemented significant reforms that strengthened the state. His successor, Öljaitü (1304-1316), maintained the political and military strength of the Ilkhanate and engaged in crucial struggles. When Abu Said Bahadur Khan took the throne in 1317, he introduced notable reforms despite his young age. However, his reign also marked the beginning of the Ilkhanate's decline. After his death, Arpa Khan ascended to the throne, but he was unable to prevent the eventual disintegration of the Ilkhanate.

Methodology

This research is conducted based on primary sources related to Ilkhanid history and modern academic studies. The objective of the study is to analyze different historical narratives regarding the birth, reign, and particularly the death of Abu Said Bahadur Khan, in order to present the most consistent explanation. To achieve this, a comparative historical method has been adopted, systematically examining both contemporary sources of the period and modern researches. Firstly, Persian primary sources written by prominent historians of the period have been comparatively evaluated. These sources, authored by official historians, hold great significance as they are based on the observations of individuals closely associated with the Ilkhanid court. Additionally, modern academic studies, historical analyses, and various scholarly articles have been examined to incorporate diverse perspectives on the subject. The cause of Abu Said's death, which is still a controversial issue today, is re-evaluated based on the sources of the period and modern studies.

Conclusions

There are various interpretations regarding the death of Abu Said, creating uncertainty in historical writing. Whether his death resulted from a palace intrigue or a natural illness remains a debated issue. Throughout history, it has been common to attribute political events to specific individuals. In this context, the accusation of Baghdad Khatun in Abu Said's death could be part of a historical narrative construction. Additionally, holding Baghdad Khatun responsible is closely linked to her political standing within the state. Considering the information found in contemporary sources, the political atmosphere, and power struggles within the Ilkhanid court, the most plausible explanation appears to be that Abu Said died of an illness. Notably, Samarkandi reports that Abu Said contracted smallpox and other ailments a few years after his birth. Given the possibility of a recurrence of his illness in later years, it is reasonable to infer that his health may have deteriorated over time. When these sources are analyzed collectively, it becomes evident that the ruler's ongoing health issues could have significantly contributed to his death. Ultimately, the death of Abu Said Bahadur Khan should not be viewed merely as an individual tragedy but as part of the Ilkhanate's decline. The political turmoil following his passing accelerated the collapse of the Ilkhanid state and altered the region's balance of power. Therefore, the differing views on Abu Said's death will continue to be a significant subject of historical debate. This study has provided a comprehensive evaluation of the life and death of one of the most important Ilkhanid rulers, offering a broader perspective by analyzing historical events from multiple angles.

Results

Borned in Azerbaijan in 1305 Abu Said Bahadur Khan entered political life when he was appointed governor of Khorasan at a young age. After the sudden death of his father, Öljaitü, he ascended to the Ilkhanate throne at a young age. During his rule, he governed the country under the guidance of Emir Chupan, but political conflicts in the palace weakened his authority over time. Abu Said, who married Baghdad Hatun, the daughter of Emir Chupan, felt great love for her, but after a while he fell in love with Dilshad Hatun. This situation increased the rivalry within the palace and paved the way for intrigues. One of Abu Said's greatest desires was to have a child. While Baghdad Hatun could not give him a child, Dilshad Hatun's pregnancy caused a great incident. However, as fate would have it, Abu Said passed away before he could see his unborn child. There are different opinions among historians about the cause of the ruler's death. While one group of historians states that he died of a serious illness, some sources claim that he was poisoned. The claim of poisoning has been strengthened by being associated with Baghdad Khatun's influence on the state administration and her subsequent murder by Arpa Khan. However, considering the understanding of medicine and the ways in which diseases were treated at the time, it is considered more likely that he died as a result of a serious illness. Abu Said's death was a major turning point for the Ilkhanate State. After his death, Arpa Khan ascended to the Ilkhanate throne, but his rule did not last long. The Ilkhanate State weakened rapidly after Abu Said's death, and Mongol rule began to lose its power in the region. During this

period, there were fights for the throne within the state, regional rulers began to declare their independence, and the Ilkhanate State eventually fell apart.

KAYNAKÇA

- AKAR, Kaan, “İlhanlı Devleti’nde Kullanılan Birtakım Unvan ve Islahatlar”, *İRTAD*, S. 1, Aralık 2018, ss. 71-103.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-î, *Müsâmeretü’l-ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- ALAN, Hayrunnisa, “İlhanlılar”, *Avrasya’nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, haz. Hayrunnisa Alan- İlyas Kemaloğlu, Ötüken, İstanbul 2016, ss. 150-180.
- ALÎCAN, Mustafa, *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- ÂŞTİYÂNÎ, Abbâs İkbâl, *Târih-i Mogûl*, İntişârât-ı Sâhil, Tahran 1390.
- BENÂKÎTÎ, Fahreddîn Ebû Süleymân Dâvûd, *Ravzatü Ulu’l-Elbab fî Marifeti’t-Tevârih ve’l-Ensâb (Târih-i Benâkitî)*, haz. Cafer Şear, Tahran 1348.
- BEYÂNÎ, Şîrîn, *Moğol Dönemi İran’ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- BROADBRIDGE Anne F., “Marriage, Family and Politics: The Ilkhanid-Oirat Connection”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 26, no. 1/2, 2016, ss. 121-135.
- CAHUN, Leon, *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, çev. İnan Kaya, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2013.
- CÜVEYNÎ, Alaaddin Atâ Melik, *Tarih-i Cihan Güşâ*, C. III, trc. Mürsel Öztürk, Ankara 2013.
- EBU’L-FEREC, *Abu’l-Farac Tarihi*, C. II, trc. Ömer Riza Doğrul, Ankara 1999.
- ELEWY, Hend Gilli, “On Women, Power and Politics During the Last Phase of the Ilkhanate”, *Brill*, Arabica, T. 59, 2012, ss. 709-723.
- FASÎH-Î HÂFÎ, Ahmed B. Celâleddîn Muhammed, *Mucmel-i Fasîhî*, C. II, nşr. Mahmûd Ferrûh, Nasrâbâdî, Bâstâm Kitabevi, Meşhed 1239.
- GALSTYAN, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÖRDEGİR, Ercan, *Olcaitu Han ve Zamani (1304-1316)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara 2019.
- GRİGOR, Aknerli, *Okçu Milleti Tarihi*, trc. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 2012.
- GROUSSET, Rene, *Steplerin İmparatorluğu-Atillâ, Cengiz Han, Timur-*, trc. Halil İnalçık, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- GÜLER, Nagehan, “Şebânkâreî’ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hulâgû Hân, Abâkâ Hân ve Ahmed Hân”, *Turkish Studies*, Vol. 13(8), 2018, ss. 65-78.
- GÜRDAL, Ömer, *Handmir’in Measiru’l-Mülûk Adlı Eserinin Türkçe’ye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2021.
- HÂFÎZ-Î EBRÛ, *Zeyl-i Câmiü’t-Tevârih-i Reşîdî*, nşr. H. B. Beyânî, Matbaa-i Bahâr, Tahran 1317.
- HÂNDMÎR, Gıyaseddîn B. Hümâmeddîn Hüseyin-î, *Meâsiru’l-Muluk, Be Zemîme-i Hâteme-i Hülâsatü’l-Ahbâr ü Kânûn-i Hümâyûnî*, tsh. Mîr Haşîm Muhaddîs, Resa Kültürel Hizmetler Kurumu, Tahran 1322.
- HAYKIRAN, Kemal Ramazan, *Moğollar Zamanında Yakınoğu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- HİLAL, Adil, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.
- İBN BATÛTA, Ebu Abdullah Muhammed Et-Tancî, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, haz. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- İBN KESÎR, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, *Büyük İslâm Tarihi*, C. XIV, İstanbul 1995.
- İBNİ TAGRİBERDÎ, *En-Nücûmu’z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

- JACKSON, Peter, "Abû Sa'id", *Encyclopaedia Iranica*, C. I, Leiden 1983, ss. 374-377.
- JACKSON, Peter, *Moğollar ve İslâm Dünyası -Fetihten İhtidâya-*, çev. Ali Fahri Doğan, Selenge, İstanbul 2017.
- KAMALOV, İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- KARTLİS TSKHOVREBA, *A History of Georgia*, çev. Dmitri Gamq'relidze, Ed. Roin Metreveli and Stephan JONES, Georgian, *National Academy of Science*, Artanuji Publishing, Tbilis, 2014.
- KÂŞÂNÎ, 'Abdullâh B. Ali, *Târih-i Olcâyâtü Sultân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3019; nşr. Mehîn Hamblî, Tahran 1348.
- KAZVÎNÎ, Hamdullâh Mustevf-î, *Târih-i Guzîde*, nşr. 'Abdu'l-Huseyn Nevâ'î, Tahran 1387.
- KAZVÎNÎ, Yahyâ B. 'Abdu'l-Latîf-î, *Lubbu't- tevârih*, nşr. Mîr Hâşim Muhaddis, Tahran 1386.
- KONUKÇU, Enver, "Bağdat Hatun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, ss. 444.
- KORKMAZ, Ahmet "Celayirli Devletin'de Etkin Bir Kadın: Dilşad Hatun'un Hayatı", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 12, S. 40, 2024, ss. 440-450.
- LANE, George, *Moğolların Kısa Tarihi*, çev. Turgay Sivrikaya, İletişim, İstanbul, 2022.
- MACİT, Ensar, "Celâyirli'lerde Kadın ve Siyaset", *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2019, ss. 11-36.
- MARTİNEZ, Arsenio Peter, "Kurumsal Gelişme, Gelirler ve Ticaret", *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz. Nicola Di Cosmo, Allen J. Frank, Peter B. Golden, Ed. Altay Tayfun Özcan, Kronik, İstanbul 2022, ss. 163-190.
- MÎRHÂND, Muhammed b. Seyyîd Burhânu'd-dîn Hândşâh, *Ravzatü's-safâ fî Sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l-hulefâ*, C. V, nşr. Doktor Abbas Zeryâb, Tahran 1373.
- MU'ÎNU'D-DÎN-İ NATANZÎ, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'inî*, nşr. J. Aubin, Kitâbfur'uş-i Hayyâm, Tahran 1957.
- ODABAŞI, Zehra, "Ölüm ve Tedavi: İlhanlı Hanlarının Ölüm Sebepleri (1256-1335)", *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2024, ss. 27-56.
- ÖZDEMİR, H. Ahmet, *Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ÖZEN, Firdevs "Ebû Sa'id Bahâdır Han Döneminde (1317-1335) İlhanlı Devleti'ni Sarsan Bir İç İsyan: Moğol Emirlerinin İsyanı (1319)", *OAD*, C. 6, S. 1, 2023, ss. 187-198.
- ÖZEN, Firdevs, "Emîr Çoban'ın Ebû Sa'id Bahâdır Han Üzerindeki Egemenlik Döneminin Sona Eriş Süreci", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 10, 2023, ss. 523-536.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- ROUX, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgilü, Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.
- SEMERKÂNDÎ, Kemâlu'd-Dîn 'Abdu'r-Rezzâk-î, *Matla-ı Sadeyn ve Mücmel Bahreyn*, nşr. Doktor Abdülhüseyn Nevaî, Muesese-i Mutalaat ve Tahkikat-ı Ferhengiyi Pejoheşkah, Tahran, 1376.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür-*, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- SUBAŞI, Ömer, *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- ŞAHİN, Hanîfî, "İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dinî-Mezhebî Kabullerin Rolü", *İLTED*, S. 45, Erzurum 2016, ss. 109-138.
- ŞEBÂNKÂREÎ, Muhammed B. Ali B. Muhammed-î, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*, çev. Fahri Unan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2021.
- TEBRÎZÎ, Ahmed B. Muhammed-î, *Şâhanşâh-nâme*, *Târih-i manzûm-i Mogûlân ve İlhanân ez-karn-i heştom-i hicrî*, nşr. Mahşîd Gûharî Kâhekî-Cevâd Râşkî 'Alî-âbâdî, (zîr-i nazar: Cevâd 'Abbâsî), Tahran 1397.
- TOGAN, İsenbike, *Tarih ve Kurgu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022.
- TÜYSÜZ, Cem, "İlhanlı Devleti Tarihinde Bağdad Hatun (Hayatı ve Siyasi Yaşama Etkileri)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 72, 2021, ss. 265-276.

UMANÇ, Fırat, *Sultan Olcâytü Muhammed'in Dinî ve Fikrî Dünyası (1304-1316)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2023.

UYAR, Mustafa, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten*, C. 31, S. 124, 1967, ss. 601-646.

ÜNAL, Sonay, "Emîr Timur Küregen'in Torunu Ebu'l-Kâsım Bâbü Kalender Mîrzâ'nın Şiirlerinde Tasavvufî Söylem", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 56, 2022, ss. 143-156.

YUVALI, Abdülkadir, "Hasan-ı Büzürg", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997, ss. 311-312.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

